

LADÁNYI ISTVÁN

*A folytatásos regény műfaji sajátosságai és jelentősége
az Új Symposion folyóirat első szerkesztői nemzedékénél*

(Tolnai Ottó: *Érzelmes tolvajok*,
Végel László: *Egy makró emlékiratai*,
Gobby Fehér Gyula: *néhány szó a novi sad-i kenyérről*)

Az *Új Symposion* folyóirat első szerkesztői nemzedékénél a folyóirat hónapról hónapra alakított terében erős műfaji preferenciák és fokozott műfaji érzékenység azonosíthatók: jellemző a műfaji sajátosságok problematizálása, a műfaji határok feszegetése, a műfajköziség jelensége; az előnyben részesített, illetve a tudatosan használt és alakított műfajok a folyóirat identitásának formálóivá válnak, az egyes szövegek műfaji jegyeit pedig tudatosan alkalmazott jelentésteremtő elemekként is figyelembe kell vennünk. A folyóirat identitását meghatározó műfajokként azonosíthatók az esszé, a kritika, illetve a *Kontrapunkt* rovatcím alatt a kulturális és közéleti polémia műfajai, a jegyzet, a vitacikk, a levél. Ezek között a kifejezetten dialogikus műfajok között tűnik fel a folytatásokban közölt regény, illetve a külön műfajként megnevezett *folytatásos regény*, amely a regényműfajra jellemző dialogikusságon és polifónián túl a folytatásos regény mediális sajátosságait is kiaknázza: a befejezetlenséget egyfelől, a már publikált részek megváltoztathatatlanságát másfelől, továbbá a folyóiraton belüli szövegek közti viszonyok szükségszerű létrejöttét, lehetőségeit, illetve ezen túlmenően a folyamatosan készülő szöveg kitettségét a mediális és kulturális tér aktualitásainak, változásainak.

A folyóirat láthatóan fontosnak tartja a folytatásos regény műfaját. Maguk a szerkesztők kísérleteznek vele az első számtól kezdve, egymással átfedésben is közlik a folytatásos regényeket, kisregényeket, hosszú elbeszéléseket. A folytatásokban közlés nem a folyóirat terjedelmi meghatározottságaiból adódó szűkségként kerül szóba, hanem a mű létmódját alakító publikációs formaként. Az első szám 22. oldalán, a *Műhely* rovatot jelző középkori embléma alatt, amely a scriptor Szókratészt és a háta mögül sűgő Platont jeleníti meg, mintegy a *Lakomát* megidézve, indul Tolnai Ottó *Érzelmes tolvajok* című regénye. Ennek Kanizsán, 1964. december 9-én keltezett *Prológusában* – a magáról az írásról, az alkotásról szóló első sorok után – Tolnai a műfajról, a folytatásos regény műfajáról ír:

„Először is legfontosabb *különbséget tenni*. Különbséget tenni pl. a műfajok között. Azt hiszem, mindannyian egyeznek velem, hogy a regény és a *folytatásos regény* két külön műfaj, s hogy e kettőnek kevés köze van egymáshoz. Azt hiszem, abban is gyorsan megegyezhetünk, hogy a folytatásos regény a legnehezebb mű-

fajok egyike. Mindezt nem a levegőből vesszük. (Végre Jugoszláviában is reneszánszukat élék a folytatásos műfajok.) Tapasztalt regényírók figyelmeztettek rá.”¹

Ezután, Krleža *Zászlók* című, folytatásokban készült, ennek jegyeit tudatosan használó regényének példájára hivatkozva az egyes folytatásokra háruló terheket hozza szóba („az írónak túl sokat kell produkálnia az egyes folytatásokban”), s ehhez képest azt ígéri, a megfogalmazás alapján talán már készen álló első néhány folytatásra utalva, hogy ezekben arra törekszik, hogy „alant röpjön”. Majd, miután szóba hozta a folytatásos regény látszólag előnyös gyakorlati vonatkozásait, tudniillik, hogy így már menet közben érkezik a honorárium, majd ennek másik szempontú megfogalmazását, hogy a szegény regényíró eleve folytatásos regény írására kényszerül, mert nincs ideje kivárni a kész regényért járó tiszteletdíjat, végre eljut a műfaj szövegalkotási lehetőségeinek leglényegesebbikéhez. Ez pedig Tolnai szerint nem az, hogy a regény vége nyitott, szabadon alakítható (ez voltaképpen az olvasó szempontjából a fontosabb); hanem az, hogy az eleje kötött, rögzült, immár megváltoztathatatlan. Erre a lehetőségre utalhat a már kész folytatások „eltűnésének” a veszélye is: „És különben is fönnáll a veszély, hogy amíg az író elkészíti azt a bizonyos következő folytatást, addig az előző eltűnik, elfogy.” De még inkább ezt mutatja a gondolatnak a szöveg metaforikájával élő befejezése: „Valóban, szinte elképzelhetetlen úgy dolgozni egy szövegen, hogy annak egyik vége, sarka le van vágva, ki van kötve: kész.”² Bányai János az *Új Symposion*nak az avantgárdhoz, a neoavantgárdhoz és a posztmodernhez való viszonyáról értekezve posztmodern jellegű önreflexióként értékeli Tolnai regényének ezen vonatkozásait, és az *Érzelmes tolvajok*nak a műfajhoz való viszonyát úgy interpretálja, „hogy a folytatásos regény a hagyományos regény ellenpontja, mert önmagát mint idegen szöveget tételezi, ami ki van kötve, tehát csak idézetként viszonyulhat az elkövetkező folytatáshoz, vagy éppen a folytatás megírásának körülményeihez”.³

Tolnai a folytatásos regény írásának folyamatát is beleveszi szövegébe, nemcsak a paratextusként értékelhető *Prológus*ban hozza szóba az aktuális írást, hanem a főszövegben is jelzi a folytatásokban íródás sajátosságait. Ily módon fikcionalizálja a szerzőt, és azonosítva az első személyű elbeszélővel, színre lépteti. Már az első folytatásban, egy szállodai ingyen szobácska kapcsán, amely az írás bizonytalan státusú helyszíne, szóba hozza a folytatásokban keletkezés sajátosságát. A tisztázatlan okok folytán ingyenesen juttatott szállodai szoba mint íráshelyszín nem kap különösebb magyarázatot, leginkább az irodalmi szöveg keletkezési körülményeinek és a szerző bizonytalan egzisztenciájának a jelzése (nem melleleg Domonkos István néhány évvel később született, *A kitömött madár*

¹ TOLNAI OTTÓ: *Érzelmes tolvajok I.* = *Új Symposion* 1. (1965), 22.

² Uo. 22.

³ BÁNYAI JÁNOS: Diszkontuitás és versbeszéd. Az *Új Symposion* homályos útja az avantgárdtól a neoavantgárd és posztmodern felé. In: *Egyre kevesebb talán. Tanulmányok, kritikák, tisztelgések.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2003, 27–44. Az idézet helye: 29.

című regényének is egyik kiemelt motívuma a hasonlóan megmagyarázhatatlan módon elnyert, bizonytalan kimenetelű íráslehetőség egy tengerparti szállodai szobában). A hotelszobácsról megtudjuk még, hogy afféle tervezési figyelmetlenség, nagyvonalúság következményeként jött létre az új, modern szállodában, még esetlegesebbé téve az íráshelyszínt és az írás körülményeit. Az így megjelenített szálloda magára az induló folyóiratra vonatkozó sajátos reflexióként is figyelembe vehető: „Egy kicsit még szokatlanok az új, modern szállodák vakbelei. A régi szállodák kamrái, pincéi, padlásai szimpatikusak, természetesek. Egy világ onirique-umát őrzik. De az új hotelok építésénél, az egyszerű vonalú márványlépcsők, hallok között is kimarad egy-két kis sarok. Éppen itt, az egyik ilyen vakbélpáholyban kezdtem el írni könyvemet. Az egyik éjjel, ahogy az *első folytatáson* [kiem. az eredetiben, L. I.], dolgoztam, valami zúgást hallottam. A szentlélek egy hatalmas, zöld ventillátor képében forogni kezdett a fejem fölött.”⁴

A regény második folytatásának első elbeszélői közlése szintén a folytatás jellegre reagál, és belső polémiát folytat a későbbi folytatások lehetőségeiről és a folytatásos regény által az olvasóval fenntartott kapcsolatról: „Utolsó mondatommal azt a nagy szőke lányt jeleztem, de most úgy gondolom, egy kicsit mégis idejekorán, hiszen olyan keveset szoltam Böregérről: pedig ő már halott. Halott: nem tudom mi fán terem ez, talán éppen ezért akartam ilyen gyorsan átlépni. És ki tudja, különben is, lesz-e még idő gondolni rá. Azt hiszem, könyvemben később sem lesz számára tér. Még az első rész freskóján sem.

Igaz ő már ezért a pár sorért is nagyon hálás lenne. Én pedig, tudvalevőleg csak ilyesmikért írok.

(A lányoknak viskét, ha írnak róluk. Nekünk fiatal írónak meg nagyon kedves, ha a lányok vakaróznak.

Szeretném, ha írásaim poloskás szobák lennének; az olvasó pedig gyertyával vadászó kislány.)”⁵

A folytatásos regény műfaji párhuzamaként, illetve a műfajra, a műfajiságra vonatkozó metajelzéseként vehető figyelembe az *Érzelmes tolvajok* második folytatásában műfajként megnevezett sürgöny, amelyet a haikunál is rövidebbnek és kötöttebbnek nevez a regény főszereplő elbeszélője. Ezt követően a folytatásos sürgönyküldés aktusát, szövegét és az olvasás műveletét írja le, amelynek során egyre kevesebb szó egyre több jelentés hordozója lesz. A szerb nyelvű sürgönysor a különböző városokból egy lánynak küldött sürgönyök „írói-olvasói” helyzetére épül, és a „TRAŽIM TE – NEMA TE / MÓZES”⁶ alapszöveget először a következő városból küldött „NI OVDE TE NEMA / M.”⁷ sürgöny, majd a soron következő városokból folyamatosan küldött „NI OVDE”⁸ szövegek követik. Az írásaktusban

⁴ TOLNAI: *I. m.*, 24.

⁵ TOLNAI OTTÓ: *Érzelmes tolvajok II. = Új Symposium 2.* (1965), 21.

⁶ Kereslek – Nem vagy itt. Mózes.

⁷ Itt sem vagy. M.

⁸ Itt sem.

látszólag egyre inkább kiüresedő szöveg az olvasatban egyre inkább telítődik a hiány jelentéseivel. A szöveg műfajával és a műfajiság, műfajköziség lehetőségeivel való további játék, hogy ez a szövegrész a folytatásos regényen belül a színjáték párbeszédés formájában készült részben szerepel.

A Tolnai-regény nyitott szerkezetű, anekdotikus és esszéisztikus elemekből építkező szövegét a csellengő hősök azonossága tartja össze, legfőképp pedig az elbeszélő-főhős ironiak a műben színre vitt találkozások, események, művészeti alkotások befogadása révén létesülő identitása. A regényvilágban beazonosíthatók Tolnai írásművészetének később kibontakozó motívumai, a tenger és a képzőművészet találkozása, a nagyvilági keresések, a csellengő, el nem köteleződő figurák, a galeri, a lézengő ritterek, kétes egzisztenciák gyülekezete, akik ott vannak a *Wilhelm-dalok* narratív építkezésű versvilágában,⁹ és leginkább a kései Tolnai-próza infaustusáiban teljesednek ki.¹⁰ A regény reagál a műben színre kerülő fiatal nemzedék aktuális jugoszláviai tapasztalataira, világára, folyamatosan beleírja a maga keletkezési idejének jeleit: többször utal például a jugoszláviai közösségi emlékezetben mély nyomokat hagyó szkopjei földrengésre, az 1965 augusztusában szerkesztett 8. számban megjelent utolsó (de a regényt le nem záró) folytatásban például a földrengés második évfordulójáról beszél aktuális időpontként. (A földrengés időpontja 1963. július 23., vagyis a folytatás keletkezésének ideje, legalábbis a szöveg fikciója szerint, a nyomtatott szám megjelenését közvetlenül megelőző időszak.) A Tolnai-féle folytatásos regény tehát kifejezetten nyitott olyan vonatkozások beépítésére, amelyek az aktuálisan megjelenő folytatást megelőzően még nem léteztek, játékba hozva a váratlanságot, a tervezetlent és tervezhetetlent – szemben a kész könyvként forgalomba kerülő regény rögzített szövegével. Tolnai számára a folyóiratban közölt folytatásos regény a zárt kompozíciójú műegész képzetével szemben az olvasóval folyamatos dialógust folytató, nyitott, előre nem látható fordulatokkal számoló dekomponált mű létesítésének alkalma: annak a művészetfelfogásnak a jegyében értékelhető, amelyet Umberto Eco tudatosított a nyitott mű poétikájáról 1962-ben megjelentetett munkájával, illetve amelynek paradigmatis megvalósítása Italo Calvino *Ha egy téli éjszakán egy utazó* című, 1979-ben megjelent regénye. Még ha az ifjú Tolnai játéka a szöveggel és az olvasóval láthatólag még nem az akkor már igencsak formálódó olvasóközpontú irodalomértelmezések jegyében fogantak – és az eszményi olvasót gyertyával vadászó viszketeg kislánynak tételezi is.

Az *Érzelmes tolvajok* a folyóirat 5. számáig jelenik meg folyamatosan, itt, a „(Folytatása következik)” jelzés ellenére megszakad, és a Végel László regényét indító 6–7. számban nincs folytatása, a 8. számban viszont megjelenik a *Levél a szigetéről. Ötödik levél* című Tolnai-szöveg, végén a „(Részlet az *Érzelmes tolvajokból*).” megjegyzéssel, a lehetséges folytatás jelzése nélkül. Az *Érzelmes tolvajok* csak eb-

⁹ TOLNAI OTTÓ: *Wilhelm-dalok*. Pécs, Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1992.

¹⁰ Ld. pl. TOLNAI OTTÓ: *A pompeji szerelmesek. Fejezetek az Infaustusból*. Pécs, Alexandra Kiadó, 2007. [Szigetúra Könyvek].

ben a folyóiratban publikált változatban létezik, és a regény szerkezetéből, továbbá a publikálás sajátosságaiból nem derül ki, hogy „befejezettek” tekinthető-e. Véleményem szerint a mozaikos, hiátusokkal dolgozó és a mű végén is nyitott szerkezet, továbbá sajátos elhelyezése a folyóirat terében egy, a folyóiratra mint sajátos médiumra tervezett regénypoétika megvalósulásaként értékelhető, és a regény voltaképpen együtt olvasandó a körülötte publikált szövegekkel, többek között együttműködik a többi folytatásos, illetve folytatásokban közölt regénnyel is.

Ugyancsak az induló folyóirat első számában, a Tolnai-regény után közvetlenül, vagyis a *Műhely* rovatban jelenik meg Gobby Fehér Gyula *néhány szó a novi sad-i kenyérről* című regényének első folytatása, amelyet további két folytatás követ a 2. és a 3. számban, majd megszakad a regény közlése. A regény *Kenyer* címmel 1966-ban megjelenik könyv alakban a *Symposion Könyvek* sorozatában,¹¹ és a folyóirat 26–27. (1967) dupla számában Gion Nándor és Gerold László írnak róla alapos kritikákat.¹² (Abban a számban egyébként, amelynek címlapján megjelenik Gion Nándor *Kétéltűek a barlangban* című regényének első folytatása.)

Még nem ér véget a Tolnai-regény publikálása, amikor az 1965. június–júliusi 6. számban indul az *Egy makró emlékiratai*, később, még a *Makróval* átfedésben Gion Nándor *Ahasverus* című novellaciklusa, majd a 26–27. számtól Gion folytatásokban közölt regénye, a *Kétéltűek a barlangban*.

Végel László regényének már a címe is a műfaj kérdésére irányítja a figyelmet. A címet ugyan nem tekinthetjük közvetlenül érvényesíthető műfaji meghatározásnak, inkább a fikcióhoz tartozó, semmint azt kívülről kommentáló szöveggént tekinthetünk rá. A könyvbéli kiadásai nyomán kialakult recepció egyértelműen regényként, a folyóiratbéli publikáció során olvasható paratextusok kisregényként határozzák meg a művet, miközben a címében emlékirat szerepel. A mű szövegelemei inkább felelnek meg a följegyzés és a napló műfajnak, hiszen keltezett, a napi eseményekre folyamatosan reagáló, az aktuális följegyzések jövőjéről, egyáltalán azok lehetséges folytatásáról nem tudó egységekre tagolódnak. A följegyzések egy regényhős följegyzései, naplószerű keletkezésük a fikció része, a színre vitt eseményvilágot csak a főhős első személyű, személyes elbeszélése közvetíti.

Ez a naplójelleg a mű publikált változatai közül a legerőteljesebben a folyóiratban nyolc folytatásban megjelent első változatban érvényesül, ahol a publikáció sajátosságai a keletkezés ismeretlen ideig tartó folyamatosságát, ugyanakkor megszakítottságait is megképezik. A folytatásokban megjelenő mű primér olvasatát, az egykori lehetséges befogadói élményeket nyilván nem lehet reprodukálni, feltárhatók viszont azok a kontextusok, amelyekben a mű eljutott az olvasóihoz, azok a szellemi mozgások, reakciók, amelyek a folyóirat terében a regény körül kialakultak, továbbá megvizsgálható az *Egy makró emlékiratai* publikált változatainak alakulástörténete. A regény eddig négy kiadásban, három változatban je-

¹¹ GOBBY FEHÉR GYULA: *Kenyer*. Újvidék, Forum, 1966. [Symposion Könyvek 10.]

¹² GION NÁNDOR: Túlméretezett tisztelet. = *Új Symposion* 26–27 (1967): 31–32.; GEROLD LÁSZLÓ: Kafkai arányok, lényegesen leegyszerűsítve. = *Új Symposion* 26–27 (1967): 32–33.

lent meg magyarul. Az első, folyóiratbéli közlések után 1967-ben könyv formában is napvilágot lát az újvidéki Forum Könyvkiadónál. 1993-ban és 2009-ben pedig a pécsi Jelenkor Kiadó publikálja a regényt.

A folyóirat publikációs tere magától értetődően működik együtt a regénnyel. A folyóirat terébe kerülve a mű kapcsolatba kerül más szövegekkel, fölerősítve a maga naplószerűségét, továbbá aktuális újvidéki, vajdasági és jugoszláviai kulturális beágyazottságát.

Még az *Új Symposion* 6. (1965) számában publikált első folytatást megelőzően, a 4. számban megjelenik *Egy makró emlékiratai* címmel, zárójelbe tett (*epilógus*) alcímmel (és szerkesztői hiba folytán lefelejtett szerzői névvel) Végel László esszéje a makró figurájáról, a csellengő, a meglévőhöz képest valami mást akaró, de lázadásra, lényegi változtatásra képtelen fiatalról, aki nem tud beilleszkedni a szülők konformista világába, de formátlan nonkonformizmusa és cselekvési vágya nem realizálódik tényleges cselekvésben. A nyolc folytatás publikálása folyamán is megjelennek olyan egyéb Végel-írások, amelyek dialogizálnak a regénnyel, illetve a róla beindult irodalmi közbeszédrel. Ilyen a 8. számban (a 3. regényfolytatással párhuzamosan) a *Beszélgetés a metlikai tölgyfák alatt* című esszé lázadásról és konformizmusról, illetve a 9–10. számban (a 4. regényfolytatással együtt) a *Jegyzetek az új amerikai regényhősökről – Színvázlatok a gesztusokról* című esszé a *Fogó a rozsbán* címmel említett Salinger-regény hősről, majd a 13. számban az esszé folytatása, a *Kishitűk, árulók és csavargók. Színvázlatok a gesztusokról* Antun Šoljan horvát regényíró *Kratki izlet* (Rövid kirándulás) és *Izdajice* (Árulók) című regényeinek hőseiről. Ezek a Végel-esszék paratextuális viszonyt alakítanak ki a folytatásos regénnyel, és egyértelműen bevonják a regény befogadási folyamatába a hivatkozott szépirodalmi műveket is.

Tanúságtételként is fontos ebből a szempontból Bányai János *Az esszé: útban az elbeszélés felé – A metlikai tölgyfáktól Wittgenstein szövvészéig, és tovább* című tanulmánya/konferencia-előadása, amelyben Végel *Beszélgetés a metlikai tölgyfák alatt* esszéjét az *Új Symposion* folyóirat története szempontjából is fontosnak, jelzésértékűnek tekinti: „Az esszében Végel a folytatások írásának, ezzel együtt (korai) regényírásának szituációját írja le. Írói szándékáról és céljairól számol be, kitüntetett szerepet szánva az esztétika ellenében az etikának, a társadalomra és a közösségre irányultságnak, mégha ez a közösség a világban céltalanul helyet kereső fiatal lázadók közössége is csupán. Amiről a makró emlékiratai szólnak. A regény és az esszé tehát szorosan egybetartoznak. Az esszé a regény folytatásaival kavart vitához szól hozzá. Más szóval, azt mondja, amit a regény közvetlenül nem mondhat el. Ezáltal azonban az ideológia és a politika terepén is zajló polémia nem csendesül, inkább felerősödik. Az addig irodalom- és világszemléletében egységesnek vélt nemzedéket, az első Symposion-nemzedéket is megosztja, de a nemzedéki összetartozás érzését nem bontja meg. Ezt bizonyítja Tolnai Ottó *Az angyalok lázadása* című, ugyancsak a 8. szám címloldalán megjelenő, szürrealista képek sorozatából formált verse. Ennek a belső polémiának valamivel távolabbi

jele a folyóiratszám hátlapján Kassák közismert kalapos fényképének közlése, és egyik, 1922-ben Bécsben kelt levele az akkori Út című vajdasági avantgárd folyóirat „embereinek”. De ugyanitt olvasható Tolnai Ottó *Érzelmes tolvajok* című szintén folytatásos regényének a Végelével korrespondáló fejezete. Végel »az irodalom, amely nem akar irodalom lenni« Sinkó Ervin sokszor hangoztatott gondolatát követi az esszében, anélkül, hogy hivatkozna rá, minthacsak azt mondaná, hogy az *Egy makró emlékiratai* »nem akar« regény lenni, sokkal inkább egy nemzedék, egy korszak, egy közérzet időszerűségének dokumentuma. A Tolnai-regény, de főként a Tolnai-vers ezzel szemben a feketén csillogó szürrealista képek sorozatával az »irodalom, amely irodalom akar lenni«, később esztétizmusnak csúfolt, sőt esztétizmusba fajult álláspontját képviseli.¹³ A konkrét vitáról szóló folyóirat-történeti megállapításokon túl az idézet azokra a szövegösszefüggésekre mutat rá, amelyeknek a folytatás regény szövege csak csomópontja, amelyek a regényszövegből bomlanak ki, vagy abba hurkolódnak bele. Figyelemre méltó Bányainak az a Végel-regények során végigtekintő megfigyelése is, hogy itt még külön áll az esszé a regénytől, míg a későbbi regényeiben egyre inkább beleíródik az alpműbe, hogy a *Wittgenstein szövegszéke*ben vagy az *Exterritórium*ban már az esszényelv kerüljön előtérbe: „Az 1965-ös esszé a regényre vonatkozik, a születőben lévő regény helyzetét írja le, de még nem része a regénynek, nem íródik bele, megértéséhez sem tartozik közvetlenül hozzá, külön áll, és különállásában az író akkori önmegnevezésének dokumentuma. Évtizedek múlva, a kilencvenes évekre azonban az esszé beszüremlik a regénybe, majd amikor az íróember léte a balkáni háborúban közvetlenül veszélybe kerül, be is helyettesíti a regényt: az esszényelv uralja az elbeszélést, az esszé műfaja narratív alakot ölt, és – Juhász Erzsébet példája is jól mutatja – nemcsak Végel László munkáiban. Ennek az át-helyeződésnek meggyőző példája a *Wittgenstein szövegszéke*, amely a szerző műfaji meghatározása szerint 1991–1992-es »esszénapló«. Majd a későbbi *Exterritórium* című háborús »esszéregény«.¹⁴ Vagyis Bányai voltaképpen a regényhez tartozóként olvassa Végelnek a regénnyel párhuzamosan publikált esszéjét.

A folyóiratban publikált regényszöveggel úgyszintén sajátosan szoros paratextuális viszonyban van Végelnek a *Jegyzetek az új amerikai regényhősökről – Színvázlatok a gesztusokról* című esszéje Salinger *Fogó a rozsbán* címmel említett regényének hőséről.¹⁵ Mind a témaválasztás, mind a kifejtésben a főhős Holden Caulfield tekintetére, megítélésének problematikusságára, a lázadásig el nem jutó kamasz státusára koncentrálnak gondolatmenet voltaképpen az *Egy makró emlékiratai* főhősének beszédmódját, világhoz való viszonyát értelmezi. A „látás spontaneitását” és a rendszerezés, továbbá a cél hiányát méltatja Salinger regényében: „Lázadása

¹³ BÁNYAI JÁNOS: Az esszé: útban az elbeszélés felé – A metlikai tölgyfaktól Wittgenstein szövegszékeig, és tovább. In: BÁNYAI: *I. m.*, 7–8.

¹⁴ Uo., 8.

¹⁵ *Új Symposion* 9–10 (1965): 1–4.

nem politikai, nem vallási, tehát nem parciális, hanem egész létével, esszenciájával lázad a valóság egyes kategóriái ellen, amelyeket nem tudott rendszerezni.”¹⁶

A Salinger-regényt kontextusba helyező esszé után, a folyóirat 13. számában következik ennek folytatása, a *Kishitűek, árulók és csavargók. Színvázlatok a gesztusokról*, amelyben Antun Šoljan horvát regényíró *Kratki izlet* (Rövid kirándulás) és *Izdajice* (Árulók) című regényeiről ír, Itt megfogalmazott olvasási tapasztalatai, benne a konszolidáltak és a nonkonformisták szembenállásának témája, a csavargás cél nélkülisége és a cél keresésének vállalása értékviszonylagossága, eldöntetlensége, illetve Végelnek a Šoljan-regény kérdéshorizontjához való viszonya is hozzárendelik ezt az esszét a *Makróhoz*.¹⁷

Közben, már a 11. számban, vagyis a 4. folytatással párhuzamosan jelenik meg Krajczár Imre esszéje az addig publikált *Makró*-folytatásokról, illetve Somogyi-Tóth Sándornak a Magvető Könyvkiadónál megjelent, *Próféta voltál, szívem* című regényéről. Az esszé közvetlenül a regény aktuális folytatása előtt kerül közlésre, és a „létező szocializmus” ellentmondásainak viszonylatában olvassa a két regényt.¹⁸

Az utolsó folytatást közlő 16. lapszámban, Maurits Ferenc *Született 1945-ben* című grafikasorozatával együtt Bányai János *Ár ellen* című esszéje a vajdasági magyar regényről, benne a csavargó figurájáról, aztán Fehér Kálmán esszéje *A konformista erkölcs és az erkölcstelen konformista* címmel ugyancsak a Végel-regény alapkérdéseivel foglalkozik. A grafikák a címlapon indulnak, a 2. oldalon Bányai esszéje, folytatásában, az 5-től Fehér Kálmán szövege, a 8. oldaltól pedig a regény 8. folytatása következik – vagyis a szerkesztés is a szövegek egymásba fonódását jelzi, illetve mozdítja elő. A folyóiratra jellemző párhuzamos publikációkkal való játék ugyanebben a számban az is, ahogy a *Makró* szövege közé ékelve, vele párhuzamosan megy Gion Nándor esszéje *Félelemből származó humor* címmel Thomas Mannról, majd Brasnyó Istvánnak az önéletrajzról szóló szövege, az *Éberség és válasz – Játék a tudatról*.

A figyelmünkre érdemes az egyes folytatásos regények világának egymásra nyílása is. Különösen Tolnai *Érzelmes tolvajokja* és Végel *Egy makró emlékiratai* regénye szövődhet egymásba az olvasatban, ahogy erre Bányai János is utal fentebb idézett tanulmányában. A párhuzamosan publikált folytatások a folyóirat terében különösen közel kerülnek egymáshoz, a 8. számban a Tolnai-regényrészlet után következik a *Makró*, a 17. oldal egyharmadánál, léniával elválasztva. A folyóirat rendkívül tudatos tördelését látva, ahol esetenként három szöveget is futtatnak egymásba fonódva az oldalpárokon, kifejezetten szándékosnak láthatjuk a két regény ilyen közelítését.

A kirakatok nézegetésének motívuma, Végel regényének emblematisz kezdemény motívuma jelen van Tolnai regényében is, ahogy egyébként ott van a későbbi

¹⁶ Uo., 4.

¹⁷ *Új Symposion* 13 (1966): 10–12.

¹⁸ KRAJCZÁR IMRE: *Eltévedtek a csatatéren – A makró és a próféta.* = *Új Symposion* 11 (1965): 13–16.

Tolnai-művekben (például az áruháznovellákban) vagy a folyóirat szintén meghatározó szerzőjénél, Domonkos Istvánnál is. Domonkosnál a Forum Könyvkiadó 1968-as regénypályázatára írott műve, *A kitömött madár* című motívuma is egy kirakathoz, mégpedig egy temetkezési vállalkozás kirakatához kapcsolódik.¹⁹ Tolnai *Érzelmes tolvajok* regényében a csellengés, a semmittevés egyik formájaként kerül egy felsorolásba: „Elpizskolódtam és megtaláltam az egyensúlyt. Csak be kellett ülnöm az ágyba és nézni, hogy szorgoskodik Ortopéd. De az utcákon is tudtam már sétálni. Néha egész nap a kirakatokat, a francia olvasóterem képeit tanulmányoztam.”²⁰ A kirakatok nézegetése az urbánus életérzés jelzéseként, a generáció magára maradottságát kifejező csellengés motívumaként, de olyan művészeti formák, illetve eljárások megidézéseként is figyelembe vehető, mint a képkockákból és rövid szekvenciákból álló képregény; a montázs, a kollázs, a találomra vagy tervezetten egymáshoz rendelt szövegelemek, a rögtönzés filmművészeti, képzőművészeti, irodalmi, zeneművészeti technikája. A rövid történet szekvenciákból történő elliptikus építkezés Tolnai és Végel folytatásos regényeinek is sajátja, illetve a lazán, de mégis egymáshoz kapcsolódó elemek magának a folyóiratnak a szerkezetét is megidézik – hovatovább fölvetve a folyóirat irodalmi-művészeti műfajként való befogadásának lehetőségét.

A Végel-regény nyelve a vajdasági magyar urbánus szleng stilizált változata. Az elbeszélő nyelve a környezet nyelve (a szerb) által kontaminált, az elbeszélő kívántakkal sajátos küzdelmet folytató nyelvet a keresés, az omladozás, a foldozás, az elnémulás vagy a töltelékszavakkal megérzékített elhallgatás, a beszédképtelenség, továbbá az elbeszélői igyekezet és érdektelenség dinamikus mozgásában mutatja fel.

A keletkező regényt már a folyóiratbéli publikálás folyamán támadások érik, a folyóirat köréhez tartozó Utasi Csaba vagy az idősebb nemzedékhez tartozó, a szerkesztőkkel egyébként is folyamatosan polemizáló Tomán László is nyelvi igénytelenséggel vádolja Végelt. Utasi Csaba, méltányolva ugyan Végel magyarázatát, miszerint tudatos nyelvteremtésről van szó, kettejük vitájában ragaszkodik ahhoz a meglátásához, hogy Végel regénye a „jugoszláviai magyar nyelv” romlásának, szürkülésének egyik *irodalmi példája*, hiányolja a „nyelvi egyensúly”-t, tetszhalottnak minősíti Végel nyelvérzékét. Értetlenkedik Weöres Sándor lelkes reakcióján is, az *Új Symposion*-ban publikált Weöres-levél mellett említést téve egy „nem írásban érkezett” Weöres-üzenetről, amelynek szerzője óvja a könyvkiadást előkészítő kiadót a folyóiratban megjelent szöveg lektorálásától, „mert

¹⁹ DOMONKOS ISTVÁN: *A kitömött madár*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, [1969]. Értelmezését ld. MIKOLA GYÖNGYI: Menekülés és csapda. = *Ex Symposion* 10–12 (1994): 54–57., illetve LADÁNYI ISTVÁN: „Álom, ébrenlét, élet, halál”. Élet és elbeszélés, test és írás Domonkos István *A kitömött madár* című regényében. In: Uő: *Eresszai észrevételek*. Zenta, zEtna, 2013, 180–202.

²⁰ TOLNAI OTTÓ: *Érzelmes tolvajok II.* = *Új Symposion*, 3 (1965): 23.

azzal hímporát ráznánk le, közönséges ponyvává nyomorítanánk”.²¹ A rontott, hiányos, töredezett nyelv jelentéstelítettségére kevésbé fogékony Tomán szerint az a nyelv nem létezik, amelyet Végel használ, vagyis konkrét szociolektust, egy sajátos nyelvi realizmust kér rajta számon.

A regény dekomponált, alulstilizált, rontott nyelvének persze vannak értően elfogadó olvasatai is a folyóirat körén belül és azon kívül is. A szerkesztőség részéről erős jelzés a publikálás hangsúlyos reprezentativitása (a publikáció előkészítése az *Epilógus* előzetes közlésével, az első folytatás címdoldali indítása, a regénycím látványos tipográfiája és a regényhez kapcsolódó szövegek nagy száma a folyóiratban). Utasi Csaba 1967 végén, a könyvben megjelent regényről szólva visszaemlékezik ezekre az elsődleges reakciókra. A folyóiratban történő folytatásos publikálást itt recepciós nehézségként azonosítja: „Abban az időben, amikor az Új Symposion folytatásokban közölte a Makrót, az olvasók zöme, természetesen én is, kételkedve fogadta a regényt, s nem látott benne egyebet zagyva, összecsapott, különködő »stószolásnál«, mely elemi nyelvi hibáktól, funkciótlan szóismétlődésektől terhes, s mindemellett a regény alapvető műfaji sajátosságait is nélkülözi, még cselekménye sincs: egyszerűen, nem tudtuk és nem tudtam komolyra venni a makró handabandázását, annál inkább nem, mert a folyóirat rendszertelen megjelenése folytán a részletek közti kapcsolat elmosódott, a mű egésze a makró-világ meg-megismétlődő idéetlen gesztusaira forgácsolódott. Nem csoda hát, ha készületlenül ért Weöres Sándor Végel Lászlóhoz írt levele, mely költői rajongással az egekbe emeli a regényt, Bornemisza Péter, Nyéki Vörös Mátyás, Pázmány művei mellé, miközben nem győz csodálkozni szerzőnk *félelmetes nyelvoteremtő erején*.”²² Ezen túl is komoly publicitást kap a symposionisták részéről Weöres Sándor spontán reakciója, amely a regény „zseniálisan döglött mondatairól” beszél; Weöres Végelnek írt levelét látványos címmegoldással publikálja a folyóirat.²³

A regény nyelvéről mondja Bányai János a fent hivatkozott vitában, az 1993-as kiadásban tett változtatásokat bírálva: „Kihagyta belőle azokat a nyelvi jeleket, amikről itt beszéltünk, és meghatározók, mert megkülönböztető nyelvi jelek voltak, ezekről beszélt Weöres Sándor nevezetes levelében. Ez a levél különben a vajdasági magyar irodalom kultikus dokumentuma. De éppen ezen deviáns nyelvi jelek miatt, erről sem kell megfélemedezni, Végel nyelvét mostanáig szankcionálják, akik nem értették meg, hogy a deviancia nyelve teremtette meg a makró világot, nem a makró a deviáns nyelvet. Nem Végel beszél rosszul magyarul, hanem a makró világot teremti meg a regényt formáló nyelv. Nem árt, ha felidézzük a

²¹ UTASI CSABA: Hínárban. In: Uő: *Tíz év után. Esszék, kritikák, tanulmányok*. Újvidék, Forum, 1974, 198–210. [Symposion Könyvek 40.] Első megjelenése: *Új Symposion* 34 (1968): 3–5.

²² UTASI: *I. m.*, 198–199.

²³ Weöres Sándor levele Végel Lászlóhoz. = *Új Symposion* 23 (1967): 21.

Kormányeltörésben versteremtő beszédmódját.”²⁴ Bányai az új, 1993-as kiadásnak felrója, hogy megfésülte ezt a nyelvet, hozzáigazította a magyarországi kiadói elvárásokhoz.

A folyóiratbéli publikáció megfésülése egyébként már az 1967-es újvidéki könyvbéli kiadásnál megkezdődött, vagyis a könyvben kiadott változat kimozdul a magyar irodalmi nyelvi norma felé. Leginkább a mondattan szintjén változik a regény, illetve megnő a szövegterjedelem, a szlenges és nyelvhiányos nyelv jórészt megmarad. Ezen túl a könyvbéli kiadás természetsszerűleg a regényszöveg befejezettségét mutatja, a folyóiratbéli publikációnak a folytatások felé nyitott formájához képest kevésbé működik együtt a szöveg keletkezésben lévő, befejezetlen, önmaga hiányos létesülését hangsúlyozó jellegével.

Az 1993-as pécsi kiadás hajt végre aztán radikális nyelvi változtatásokat – ráadásul ez már Esterházy Péter *Függőjének Makró-idézései* után történik.²⁵ Erről írja Faragó Kornélia, hogy „lényegesnek tűnő szövegelemeket tekint redundánsnak és hagy el, világos szerepkörű szemantikai és affektív információkat töröl ki, ugyanakkor viszont fontos ellipsziseket szüntet meg, hovatovább egyénítő erejű lokalizmusokat irt ki, bámulatos következetességgel”²⁶; „[a]rra viszont jó ez a verzió, hogy különböző nyelvhelyességi és jóformáltsági módosításaival pontosan kijelölje az olvasás számára azokat a mozzanatokat, amelyeknek hangsúlyos a szerepük az 1967-es kiadás nyelvi autentikusságának, sajátos szövegformálási technikájának kialakításában, és hogy ezáltal feltegyen egy sor kérdést”.²⁷

Fölmerül a dilemma, hogy ugyanaz a mű-e a négy publikált változat, komolyan vehető-e az a kérdés, hogy melyik az „igazi” *Makró*, illetve érvényesíthető-e ennél a filológiai problémánál az *ultima manus* elve. Az így fölmerülő kérdések alapján azt legalábbis megállapíthatjuk, hogy a mű textuális önazonossága problematikus,²⁸ és Faragó Kornélia szavaival „[a] folyóiratközlés és környezete, majd a könyv formájú megjelenés módosult szövege s később a három regény, az *Egy makró emlékiratai*, az *Áttüntetések* és az *Eckhardt gyűrűje* együttes megjelenésével (Jelenkor, Pécs – Forum, Újvidék, 1993) újonnan megnyíló horizontok, az újraolvasásban egymásra mutatnak.”²⁹

²⁴ A „határon túli magyar irodalom” integrációjának kérdései – Bányai János, Bertha Zoltán, Elek Tibor, Kántor Lajos, Szakolczay Lajos, Tózsér Árpád kerekasztal-beszélgetése. Elhangzott a Károlyi Palota Kulturális Központban 2001. március 13-án. A beszélgetést vezette és a szöveget gondozta: Elek Tibor. In: *Vízumköteles irodalom? Internetes konferencia az UngParty honlapján*. 2003. (<http://mek.oszk.hu/02200/02288/html/kerekasz.htm>)

²⁵ Ezt példásan feltárja Esterházy regényének a *Matúra Klasszikusok* sorozatban megjelent feldolgozása: *Függő – bevezetés a szépirodalomba*. Teljes, gondozott szöveg. A kötetet szerkesztette, a mű szövegét sajtó alá rendezte és a jegyzeteket összeállította Jankovics József. Budapest, Ikon Kiadó, 1993. [*Matúra Klasszikusok*. Sorozatszerkesztő: Szörényi László.]

²⁶ FARAGÓ KORNÉLIA: Interpretációs ösvények kereszteződésében. In: VIRÁG ZOLTÁN (Szerk.): *Vé-gel-symposion. Tanulmányok Végel László műveiről*. Budapest, Kijarat Kiadó, 2005, 30–39, 31.

²⁷ Uo., 31.

²⁸ Uo., 32.

²⁹ Uo., 30.

Az első változat harmonizál azokkal a sajátosságokkal, amelyek az *Új Symposion* 1960-as években megjelent évfolyamait jellemzik: a vegyes kulturális környezetbe ágyazott, a délszláv kultúrák felé nyitott, abban létező, abból részesülő, abban „participáló” magatartással. Urbánus szlengje egy mozgásban lévő, sérülékeny és sérült nyelv, amely él a hiba, a szabálytalanság, az elnémulás, a dadogás szemantikájával, és ez meghatározó az elbeszélő-főhős identitásának létesítésében.

A regény, a maga korára és a folyóiratra is jellemző kísérleti jellegű alkotás-ként, a regényműfajjal kísérletezve játékba hozza a napló, a följegyzés, az emlékirat, a vallomás műfajait, valamint ráirányítja a figyelmet a folytatásos regény sajtós, a könyvben publikálthoz képest a befogadásban mindenképp érvényesülő lehetőségeire a könyvként publikált, „befejezett” művekhez képest. A folytatásos regénynek a folyóirat sajátos publikációs terében való megjelenése, valamint a nyolc folytatás, továbbá az előzetesen megjelentetett epilógus dialogizálása az *Új Symposion* 1965-ös és 1966-os évfolyamának más írásaival, szerkesztési aktivitásával rendkívül szerteágazó szövegek közötti viszonyokat hoz létre, és az *Egy makró emlékiratai* regény azonosságára is rákérdez, amint szövegváltozatokban létre irányítja a figyelmet.